

Metriikan anti kielentutkimukselle

Sysäyksen tähän kirjoitukseen antoi Mikko Korhonen, joka vuoden ensimmäisessä Virittäjän vihkossa ystävällisesti arvioi teokseni »Kieli, runo ja mitta: suomen kielen metriikka». Korhosen esittely on varsin kiihkoton ja asiallinen; otsikkokin on kaunis. Se ei siis anna aiheita puolusteluihin, saati tunteenpurkauksiin. Motiivini ovatkin toiset.

Tutkimusalueena metriikka on jäänyt taakseni jo vuosia sitten. Se pysyy silti tuttuina maisemana, ja silloin tällöin katse pysähtyy siihen ja koettaa hahmottaa uudelleen joitakin sen ääri viivoja. Kielentutkijasta maisema näyttää tosin oudolta mutta outoudessaan kiehtovalta. Se herättää kuitenkin helposti vieraudentuntoja, ja niiden häivyttäminen onkin tämän puheenvuoron tarkoituksena. Toivon voivani osoittaa, että metriikka on lingvistille odotettua antoisampi tutkimuskohde, koska sen ongelmanratkaisut saattavat avata näkymiä myös muille kielentutkimuksen lohkoille. Siksi koetan esittää joitakin väläyksiä siitä, millainen alue metriikka on, miten siellä voi liikua ja mitä sieltä on löydettävissä.

Toistan vielä, etten halua esittää omaa arviotani Korhosen laatimasta arviointista. Pidän sitä kuitenkin lähtökohtana ja valitsen reittini sen perusteella; sivuutan epäolennaisuudet ja keskityn enimmäkseen kolmeen siinä puheeksi tulleetseen asiakokonaisuuteen. Käsittelen ensinnäkin kielen potentiaalista ja tyypil-

listä käyttöä ja niiden kuvaukseen liittyviä ongelmia. Toiseksi puutun suomalaisen metriikan klassiseen teemaan, kalevalamittaa ja sen alkuperää koskeviin käsityksiin. Ja kolmanneksi pohdin sitä, millainen asema kieliopille yleensä ja metriselle kieliopille erikseen tulisi tutkimuksessa antaa ja miten jotakin kielen osajärjestelmää koskevaan teoriaan tulisi suhtautua. Päätän tarkasteluni esittämällä muutamia vihjeitä siitä, mihin suuntaan metriikan tutkimusta kenties kannattaisi jatkaa: tähänastiset sitä koskevat teoriat — niiden joukossa itse kehittelemäni — ovat nimittäin selvästi riittämättömiä.

Kielen potentiaalinen ja tyypillinen käyttö

Olen postuloinut säkeiden kuvaukseen neljä tasoa. Skaalan toisessa ääripäässä on teksti ja toisessa rytmisen malli, jota olen nimittänyt abstraktiseksi rytmikaavaksi. Keskeisenä tehtävänä on osoittaa, millä tavoin nämä vastaavat toisiaan, miten teksti noudattaa rytmistä mallia. Otan näytteeksi säkeistön P. Mustapään runosta »Kaunas»:

me junassa tutustuimme;
me tulimme Puolasta päin;
pater Spielmanis kutsui minut
ja minä tietysti jäin —

Tämä nelisäkeinen säkeistö edustaa abstraktista rytmikaavaa, joka tekstin rivijakoa noudattaen voidaan esittää seuraavasti (— osoittaa lasku- ja + nousuasemaa; niistä jotkut jäävät äskeitä)

säkeissä tyhjiksi, toisiin taas sijoittuu yksi tai kaksi tavua):

```

- + - + - + - +
- + - + - + - +
- + - + - + - +
- + - + - + - +

```

Suomenkielisen runouden rytmisistä malleista tämä on ehdottomasti yleisin, ja se näyttää olevan useissa muissakin kielissä tavallinen, jopa tavallisin käytössä oleva.

Tämä rytmikaava on eriytynyt useiksi eri mitoiksi. Spesifistä mittaa noudattavissa runoissa tietyt nousu- ja laskuasemat jäävät systemaattisesti tyhjiksi. Voikin katsoa, että tällöin kyseiset asemat täyttää tauko. Osoitan äskeisestä rytmikaavasta symbolilla \emptyset ne asemat, jotka Mustapään säkeistössä jäävät tyhjiksi:

```

- + - + - + -  $\emptyset$ 
- + - + - +  $\emptyset$   $\emptyset$ 
- + - + - + -  $\emptyset$ 
- + - + - +  $\emptyset$   $\emptyset$ 

```

Olen käyttänyt tämän ilmiön kuvaukseen erillistä notaatiota tai »tasoa», jota kutsun metriseksi pohjakaavaksi. Tämä pohjakaava esittää säkeistä ainoastaan ne nousu- ja laskuasemat, joissa on tavu tai tavuja; systemaattisesti tyhjiksi jääviä asemia ei siinä näy. Osoitan esimerkkisäkeistön pohjakaavan niin, että sen rivijako edelleenkin vastaa tekstin rivijakoa:

```

- + - + - + -
- + - + - +
- + - + - + -
- + - + - +

```

Abstraktisen rytmikaavan (tässä kahdena rivinä esitettyssä) säeparissa neljäs

nousu jää siis systemaattisesti tyhjäksi siinä mielessä, että siihen tulee tavun asemesta tauko. Samoin tauko täyttää säeparin lopussa olevan nousun ja sitä edeltävän laskun. Abstraktinen rytmikaava ja metrinen pohjakaava ovat siis muuten identtisiä; niiden ainoa ero on siinä, ettei jälkimmäisessä ole pantu näkyviin tauon täyttämiä nousu- ja laskuasemia.

Jokaiseen nousuun tulee vain yksi tavu, mutta laskuaseman tavuluku vaihtelee — mittatyyppin mukaan — yhdestä kolmeen. Saadakseni havainnollisesti näkyviin laskuaseman tavuluvun vaihtelun ja samalla säkeiden metrisen rakenteen olen osoittanut nousuasemaan sijoittuvaa tavua merkinnällä + ja laskuasemaan sijoittuvaa merkinnällä o. Mustapään säkeistön tavarakenne saa tällöin seuraavan kuvauksen (esitän alkuperäisen tekstin sen rinnalla uudelleen ja osoitan siitä kursivoinnilla nousuun sijoittuvat tavut, joiden merkinä siis on +):

me junassa tutustuimme;
me tulimme Puolasta päin;
pater Spielmanis kutsui minut
ja minä tietysti jäin —

```

o + oo + o + o
o + oo + oo +
oo + oo + o + o
o + o + oo +

```

Selventääkseni näiden kuvauksen eri »tasojen» keskinäistä suhdetta kertaan vielä sen, millaisena Mustapään säkeistön ensimmäinen säepari näyttäytyy niiden mukaan kuvattuna (kursivoi tekstistä nousutavut ja osoitan symbolilla T siihen tulevat tauot):

1. teksti	<i>me junassa tutustuimme;</i> [T]	<i>me tulimme Puolasta päin;</i> [T]
2. tavarakenne	o + o o + o + o	o + o o + o o +
3. pohjakaava	- + - + - + -	- + - + - +
4. rytmikaava	- + - + - + - +	- + - + - + - +

Mikko Korhonen esittää arvioinnissaan tämän kuvaustavan korrektisti. Hänen luonnehdintaansa on kuitenkin syytä täsmentää kahdessa suhteessa, ja juuri siksi olen näinkin seikkaperäisesti koettanut toistaa sen, mistä on kysymys.

Korhonen katsoo ensinnäkin abstraktisen rytmikaavan »syvärakenteeksi»; hänen mukaansa »tutkitussa runotyypissä on siis syvimmällä tasolla neljä laskua ja neljä nousua», joista »pinnalla toteutuu» kuitenkin vain osa. Kysymys on tässä siis kuvaustasojen sanoisinko ontologisesta statuksesta. Toiseksi Korhonen epäilee sitä, ovatko kaikki neljä tasoa tarpeen, ja on huomaavinaan, että »Leino itsekin näyttää jonkin verran epäröivän abstrakteimman tason käyttöönottoa». Kumpikin näkemys perustuu väärinkäsitykseen; koetan selvittää näiden väärinkäsitysten syytä.

En missään vaiheessa epäröi abstraktisen rytmikaavan tarpeellisuutta; päinvastoin pyrin systemaattisesti osoittamaan, että se on kuvauksessa välttämätön. Kyseessä on verraten radikaali uudennos metriikan traditiossa, ja voi olettaa, että siihen suhtaudutaan jo senkin vuoksi epäillen. Lisäksi siinä joudutaan postuloimaan metriset asemat »olemattomalle», ts. tauoille, joita ei kirjoitetussa tekstissä ole näkyvissä. Sen vuoksi olen koettanut osoittaa, ettei metriikassa kerta kaikkiaan tulla toimeen olettamatta tällaisen rakenteen olemassaoloa.

Yhtä välttämätön on tietenkin kielellisen rakenteen taso, siis teksti. Tavurakenne taas on pelkästään notaatiokeinoakin kätevä; se on yleensä nopea laatia, ja sen avulla saa selkeän yleiskuvan tarkasteltavan runon mitasta. Tavuilla ope-roivassa metriikassa sillä on kuitenkin oma asemansa myös itse teoriassa ja siihen pohjautuvassa kuvausmallissa. Olen käyttänyt sitä esittämään sen rakenteen tason, jonka mitan ja kielen yksikköjen suhdetta osoittavat vastaavuussäännöt ovat tulostaneet.

Korhosen epäilyt kohdistuvatkin nimenomaan abstraktiseen rytmikaavaan

ja metriseen pohjakaavaan: tarvitaanko ne molemmat? Abstraktisen rytmikaavan olen esittänyt välttämättömäksi; sen sijaan metrinen pohjakaava on näkökulman mukaisesti tarpeeton tai tarpeellinen. Koetan lyhyesti luonnehtia metrisen pohjakaavan olemusta.

Otan Mustapään »Kaunas»-runosta tarkastellun säeparin rinnalle kaksi muuta säeparia (säkeistönpuoliskoja). Esitän kustakin myös tavorakenteen kuvauksen:

- (1) me *junassa tutustuimme*;
me *tulimme Puolasta päin*;
o + oo + o + o
o + oo + oo +
- (2) kun *ajoinme hitaassa pikajunassa*
Kaunasin kaupunkiin;
o + oo + oo + o + oo
+ oo + o +
- (3) me *pohdimme probleemoita*
rannalla kulkien
o + oo + o + o
+ oo + o +

Esimerkit ovat samasta runosta, ja niiden on katsottava noudattavan samaa mittaa. Ne on siis voitava osoittaa isometrisiksi, ja tämä käy päinsä, kun niille postuloidaan esitetty abstraktinen rytmikaava. Metrisen pohjakaavan avulla esitettyinä säeparit sen sijaan eroavat toisistaan (esitän kunkin säeparin omana rivinä):

- (1) - + - + - + - - + - + - +
- (2) - + - + - + - + - + - + - +
- (3) - + - + - + - + - + - +

Ensimmäinen säepari edustaa »normaalitapausta», jossa tauko täyttää säeparin abstraktisessa rytmikaavassa olevan neljännen nousun (sekä sen viimeisen nousun ja sitä edeltävän laskun). Toisessa esimerkissä säeparin neljännessä nousussa sen sijaan on prominentti tavu odotuksenmukaisen tauon asemesta. Viimeisessä esimerkissä taas tauko täyttää neljännen nousun lisäksi myös seuraavan laskun, jossa normaalisti on yksi tai kaksi epäprominenttia tavua.

Näiden tapausten eroa voi luonnehtia

seuraavasti. Tarkasteltavaa mittaa noudattavassa runossa neljännen nousun täyttää yleensä tauko ja seuraavan laskun tavu tai kaksi. Metrinen pohjakaava I kuvaa juuri tällaisen, kyseisen mitan kannalta normaalin säeparin rakenteen. Muutamat runoilijat — niin kuin Mustapää tässä runossaan — täyttävät kuitenkin joskus neljännen nousun prominenssilla tavulla (esimerkki 2) tai jättävät seuraavan laskun tyhjäksi, ts. täyttävät sen tavun asemesta tauolla (esimerkki 3). Tämä poikkeaa tavanomaisen säeparin kuvaavasta metrisestä pohjakaavasta, mutta se ei riko abstraktista rytmikaavaa vastaan. Tällainen vaihtelu on nähtävä osoitukseksi disautomaatiosta: eri runoilijat käyttävät eri tavoin hyväkseen mitan suomia mahdollisuuksia. Olen koettanut luonnehtia sitä käyttämällä apuna W. K. Wimsattin esimerkkiä säännöstä ja normista: liikenteessä sääntö vaatii ajamaan tien keskiviivan oikealla puolen, normi taas suunnilleen keski- ja reuna- viivan puolivälissä. Monet runoilijat ajavat uskollisesti normin mukaan, toiset käyttävät hyväkseen ajokaistan koko leveyttä.

On tärkeää huomata, ettei tämä ole vain runouden ja metrisen rakenteen ilmiö vaan yleinen kielenkuvauksen ongelma, johon aivan erilaisilla alueilla liikkuvat lingvistit törmäävät. Esimerkiksi semantiikassa se näkyy yrityksissä kuvata leksikaalisia yksiköjä ja niiden merkitystä. Merkitys voidaan esittää semanttisten piirteiden tai vaikkapa välttämättömien ja riittävien ehtojen avulla. Tällöin huomion kohteena on käsitteen ekstension rajaaminen. Tällaisessa kuvauksessa pääskynen, kana, strutsi ja pingviini ovat kaikki tasaveroisia käsitteen 'lintu' edustajia. Prototyypin avulla operoiva kuvaus sen sijaan lähtee tyypillisistä tapauksista ja luonnehtii kategoriaa niiden pohjalta. Tällaisessa kuvauksessa pääskynen on kategorian neutraali, prototyyppinen edustaja, kana on vähemmän tyypillinen ja strutsi tai pingviini vielä sitäkin epätyypillisempiä.

Syntaksin puolelta esimerkiksi paraleelisesta tapauksesta sopii verbien valenssin kuvaus. Siinä on tavoitteena esittää verbin syntaktinen käyttäytyminen osoittamalla, millaisia nominaalisia konstituentteja se vaatii tai sallii ympärilleen. Nämä »pakolliset» tai »valinnaiset» akkantit ovat kuitenkin pakollisia tai valinnaisia usein vain verbin tyypillisessä käytössä. Valenssikielioppi pyrkiikin kuvaamaan nimenomaan verbien prototyyppisen käytön; se liikkuu toisin sanoen kuvaustasolla, jota metrisessä kieliopissa vastaa metrinen pohjakaava.

Esimerkiksi ne verbit, joita voidaan käyttää paitsi transitiivisina myös intransitiivisina, on tällä tasolla mahdollista kuvata katsomalla, että kyseessä on kaksi eri verbiä, siis kaksi eri pohjakaavaa. Toinen keino on johtaa toinen pohjakaava toisesta; voidaan esimerkiksi katsoa, että lähtökohtana on transitiivinen kehys, ja kuvata verbin intransitiivinen esiintymä niin, että siitä objekti puuttuu tai se on poistettu. Periaatteessa samanlainen on »konversioon» perustuva kuvaus. Siinä verbit jakautuvat jännöksettömästi kahteen kategoriaan. Yksityyppisen verbin esiintyminen »väärässä» kategoriassa kuvataan säännöllä, joka siirtää sen transitiivisista intransitiivisiin tai päinvastoin, ts. muuttaa sen pohjakaavan.

Kieliopin ongelmana on siis yleisestikin se, millä kuvauksen tasolla sen tulisi pysyä: onko rajoituttava esittämään kielen elementtien tavanomainen käyttö vai pitäisikö osoittaa niiden potentiaalisen käytön rajat? Riittääkö toisin sanoen se, että käsitellään prototyyppiset tapaukset ja pidetään epäprototyyppisiä poikkeamina? Vai onko haettava sellaista kuvaustasoa, jolla voidaan osoittaa, millaiset poikkeamat normaalikäytöstä ovat kielessä ylipäätään mahdollisia?

Runomitan abstraktinen rytmikaava asettaa ne rajat, joissa säkeiden on pysyttävä, jotta ne edustaisivat kulloistakin runomittaa ja sopisivat tällaista mittaa noudattavaan runoon. Metrinen pohja-

kaava taas esittää (tauotuksen suhteen) prototyyppisen säkeen rakenteen. Se erottaa siis toisistaan tyypillisen ja epätyypillisen, norminmukaisen ja normista poikkeavan, tuntomerkitönnän ja tuntu-merkkisen, tavanomaisen ja epätavallisen. Säkeet, jotka metrisesti relevanttien taukojen osalta eroavat runon yleisesti noudattamasta metrisestä pohjakaavasta (esimerkit 2 ja 3), eivät ole tyypillisiä, sillä ne poikkeavat prototyyppisen säkeen normista, vaikka ovatkin abstraktisen rytmikaavan mukaisia.

Abstraktisen rytmikaavan ja metrisen pohjakaavan eroa on katsottava nimenomaan tästä näkökulmasta. Oma kuvaustasoon metrisen pohjakaava ei ole välttämätön, mutta sen avulla saadaan erotetuksi poikkeava käytäntö tavanmukaisesta. Lisäksi runon mittaa kuvaava metrisen pohjakaava on jossain määrin myös psykologisesti reaalin siinä, että runoilijoista hyvin monet noudattavat sitä uskollisesti ja varovat tarkoin rikkomasta sen asettamaa normia.

Kysymys ei siis ole »syvärakenteen» ja »pintarakenteen» erosta. Ilmeisesti en ole kyllin selvästi kyennyt osoittamaan kuvaukseni tavoitteita ja lähtökohtia. Mikko Korhonen epäilee, »onko generatiivishenkinen kuvausmalli ylimalkaan paras mahdollinen», mutta korostaa, että »mistään puhtaasta generatiivisesta menetelmästä ei tässä teoksessa ole kysymys». Oman arvionsa hän kiteyttää näin: »Oikeastaan generatiivisuuden jäljet ilmenevät Leinon kirjassa pikemmin joi-nakin esityskonventioina ja joissakin termeissä kuin periaatteellisena näkemysnä. Niin on varmaan hyvä näinä aikoina, jolloin GT-kielioppia ja sen kannattajia lyödään pahemmin kuin vierasta sikaa.»

En tiedä, mitä »generatiivishenkisellä», »puhtaalla generatiivisella menetelmällä» ja »generatiivisuuden jäljillä» tarkoitetaan, mutta koetan parhaani mukaan selventää hämäräksi jäänyttä kuvaa.

Olen käyttänyt laatimassani kieliopissa toisinkirjoitussääntöjä ja kuvannut nii-

den avulla abstraktisen rytmikaavan ja sen kielellisen toteutuksen välisen suhteen. Myös generatiivinen transformaatio-kielioppi käyttää samanlaisia sääntöjä, mutta niin tekevät monet muutkin kielen kuvausmallit. Kysymys on yleisestä sääntönotaatiosta, joka ei sinänsä ole sidoksissa spesifiseen kieliteoriaan. Tietysti tällaista säännöstöä voi kutsua generatiiviseksi, mutta GT-kieliopin kanssa sillä ei ole suoranaista tekemistä.

Mitä taas tulee GT-teorian tai sen kannattajien lyömiseen ja vieraisiin sikoihin, kysymys on nähdäkseni vain tieteenalalla käytävästä väittelystä. GT-kielioppi — joka on jättänyt kauas taakseen vuosien 1957 ja 1965 mallit — elää edelleen ja voi kohtalaisen hyvin. Sitä kritikoitaan kyllä voimakkaasti, ja on selvä, ettei se riitä kattavaksi kieliteoriaksi. Sen merkitys kielitieteen kehitykselle on kuitenkin ollut ja on edelleen suuri; omakin tutkimukseni lähtee paljolti siltä pohjalta, jonka GT-kieliopin mukaan rakennetut metriset teoriat ovat luoneet. Silti se on luonteeltaan olennaisesti toisenlainen kuin ne.

Vaikka käytänkin generatiivisen teorian notaatiotekniikkaa, en silti ole sitoutunut sen ideologiaan. Kuvaustapa on käyttökelpoinen, ja esimerkiksi metrisen ja kielellisen rakenteen vastaavuuden eksplikointi sääntöinä lähtee samanlaisesta kuvauksen täsmällisyyden tavoittelusta, joka leimaa generativistien tutkimusta. GT-kielioppi sinänsä on kuitenkin liian kapea esiin nousseiden ongelmien ratkaisemiseen. Kysymys on formaalisesta teoriasta, joka on aidosti generatiivinen ja toteava, eikä siten »selitä» havaittuja ilmiöitä. Esimerkiksi muutosta ja variaatiota se ei pysty kuvaamaan, eikä sitä ole edes tarkoitettu siihen. Ja se koettaa selvittää nimenomaan potentiaalisen eikä tyypillisen käytön rajoja.

Metriikan tarpeiksi tämänkaltainen formaalinen kuvaus ei yksin riitä. Olen hällunnut tarkastella sekä tyypillistä että potentiaalista käyttöä ja niiden välistä suhdetta, niissä havaittuja muutoksia ja

variaatioita. Olen koettanut etsiä metristen, kielellisten ja kielenulkoisten tekijöiden välisiä riippuvuussuhteita ja hakea todettujen metriikan ilmiöiden syytä metrisestä järjestelmästä itsestään, kielen fonologiasta, sen sanaston koostumuksesta, kielenkäytöstä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Tällaisiin tarkoituksiin ei generatiivinen teoria anna aseita. Tarvitaan lisäksi funktionaalinen näkökulma.

Kielitieteen teorianmuodostuksessa nähdäänkin nykyisin varsin yleisesti kaksi erilaista »paradigmaa», joita voi kutsua formaaliseksi ja funktionaaliseksi. GT-teoria on tyypillinen formaalisen paradigman edustaja, samoin esimerkiksi siihen nojaavat Hallen ja Keyserin tai Kiparskyn kehittäemät metriikan teoriat. Tämä paradigma abstrahoi kielen autonomiseksi formaaliseksi rakenteeksi, jonka sisäisiä suhteita se tarkastelee. Funktionaalinen paradigma taas lähtee siitä, että kieli on ensi sijassa kommunikaatioväline, ja olettaa, että tämä tehtävä heijastuu monin tavoin myös kielen rakenteeseen. Se koettaa siis tarkastella kieltä laajemmasta perspektiivistä. Jos joutuisin sijoittamaan itseni jompaankumpaan näistä kahdesta vaihtoehdosta, katsoisin empimättä edustavani funktionaalista paradigmaa.

Kalevalamitta ja sen historia

Mikko Korhonen nostaa esiin kysymyksen kalevalamitasta ja sen alkuperästä ja kritikoii aiheellisesti oletusta, jonka mukaan kyseessä olisi balttilainen laina. Hän moittii metriikan tutkijoita siitä, etteivät he »näköjään enää pidä kalevalamitan kannalta merkitsevänä sitä, että mordvassa esiintyy hyvin yleisenä kalevalamittaa muistuttava kahdeksantavuisiin säkeisiin perustuva mitta, minkä samankaltaisuuden jo Heikki Paasonen pani merkille».

Paasonen rinnastukset eivät suinkaan ole jääneet unhoon; olen itsekkin niistä huomauttanut (Kalevalaseuran vk. 54 s. 247). Niiden sivuuttaminen johtuu siitä,

että kalevalamitan todelliset ongelmat ovat — niin kuin jo Paavo Ravila (Vir. 1935 s. 35—44) totesi — toisaalla. En jaksa uskoa, että kalevalamittaa voidaan osoittaa sen enempää balttilaisvaikutukseksi kuin suomalais-volgalaisten ajan peruksi. En pidä tätä ongelmaa edes erityisen kiinnostavana. Koetan perustella kumpaakin näkemystäni.

Jos runomitoille voitaisiin esittää sentyyppinen universaali implikaatiohierarkia kuin »jos kielessä on runomitta A, siinä on myös runomitta B», olisi implikaatioskaalan pohjimmaisena mittana sellainen, jonka säkeet ovat nelinousuisia. Toisin sanoen nelinousuinen säe — trokeesäe? — on kaikista mahdollisista mitoista »tuntomerkitömin». Se on ainakin eurooppalaisessa runoudessa ehdottomasti yleisin, ja myös monien kansojen — mm. venäläisten ja balttilaisten — folkloressa se näyttää olevan vanhin tunnettu mitta. Silti tällaisen mitan alkuperää ei tarvitse johtaa Aatamista saakka; se on voinut vakiintua eri kieliin itsenäisesti. Niin kuin fennistiikka on vanhastaan korostanut, rinnakkaiskehityksen mahdollisuus on aina otettava huomioon historiallisissa rekonstruktioissa. Käsittääkseni ei ole ylipäätään mahdollista esittää kalevalaisten ja mordvalaisten kansanrunojen mitan väliltä sellaisia yhtäläisyyksiä, jotka vaatisivat pitämään niiden yhteistä alkuperää edes todennäköisenä, saati sitovasti todistettuna.

Sama pätee kalevalamitan oletettuun balttilaiseen alkuperään. Kenties vahvimpana argumenttina sen puolesta on pidetty sesuuraa. Lätiläisissä kansanrunoissa nelinousuinen trokeesäe jakautuu nimittäin kahteen puoliskoon, joita erottaa sesuura. Kalevalamitassa taas on nähty sesuuran merkiksi se, ettei nelitavuinen sana voi sijoittua säkeen keskelle: säetyyppi *Laiha lappalainen poika* on mahdoton siksi, että tämänkaltaisissa tapauksissa sesuura vaatii säkeen keskelle sananrajan. *Laiha poika lappalainen* ja *Lappalainen laiha poika* ovat tässä suhteessa moitteettomia. Toinen osoitus se-

suurasta olisi se, että kaksi- ja kuusita-
vuisen sanan sisältävässä säkeessä kuusi-
tavuisen sanan tavuista kolmannen — se-
suuran jälkeisen — on oltava pitkä: *Mail-
le ristimättömille* on käypä säe, mutta
Maille ristittäville ei ole. On kuitenkin
vaikea nähdä, miten sesuuran olemassa-
olo selittäisi tämän ilmiön. Pikemmin voi
olettaa, että se kytkeytyy kysymykseen
sivupainosta. Kun kuusitavuisen sanan
kolmas tavu on lyhyt, sivupaino siirtyy
neljännelle tavulle, ja tämä ei näytä sopi-
van kalevalamittaisen säkeen rytmiiin.
Yhtä heikko on myös edellisen säetyypin
todistusvoima, sillä samankaltainen il-
miö voidaan havaita myös viisitavuisen
sanan sisältävistä säkeistä tyyppiä *Niin
tunsi sisaruensa*. Niissäkään ei pisin sana
voi esiintyä säkeen keskellä. Säetyyppiä
Niin sisaruensa tunsi ei tavata kansanru-
noista, eikä sen puuttumista voida selit-
tää sesuuraan vetoamalla.

Vaikka kalevalamitassa epäilyistäni
huolimatta sesuura olisikin, se ei silti riit-
täisi todisteeksi mitan balttilaisesta alkuperästä. Sesuura voidaan nimittäin kat-
soa lähes metriseksi universaaliksi siinä
mielessä, että nelinousuisella säkeellä on
taipumus — eri aikoina, eri kielissä ja
erilaisissa mitoissa — jakautua kahteen
puoliskoon ja luoda siten sisälleen tauko.
Lätiläisessä kansanrunossa tämä ten-
denssi on johtanut sesuuran syntyyn,
mutta kalevalamitassa se on estynyt, kie-
len ja luultavasti myös mitan rakenteen
vuoksi.

Suomalais-volgalaista alkuperää tai
balttilaisvaikutusta ei siis voida osoittaa
itse kalevalamitan avulla. Epäsuoria to-
disteita on tietysti mahdollista löytää —
esimerkiksi sanojen *virsi* ja *kantele* ety-
mologia on mainittu tällaisina. Tämän-
kaltaisia todisteita saattaa kertyä lisää,
mutta itse perusasiaa ne eivät muuta:
metristen rakenteiden historiallis-vertai-
levan tutkimuksen avulla ei kalevalami-
tan alkuperää voida osoittaa.

Toinen väittämani koski tehtävänaset-
telua sinänsä: en pidä kalevalamitan his-
toriallisen alkuperän selvittämistä edes

tieteellisesti kiintoisana. Kun lähtökoh-
dat ovat hyvät, historiallis-vertaileva tut-
kimus voi joltisenkin todennäköisesti
osoittaa tarkastelemansa ilmiön alkupe-
rän. Kielihistorioitsijan näkökulmasta
tämä ei kuitenkaan ole ainoa eikä yleensä
edes keskeisin tavoite. Vähintään yhtä
tärkeää on se, mitä saadaan selville ky-
seisen ilmiön kehityksestä ja siihen vai-
kuttaneista tekijöistä: sitä kautta avau-
tuu näkyviin välähdys kielestä ja sen
monimutkaisesta järjestelmästä.

Kysymys ei ole siitä, ettei ilmiöiden al-
kuperän selvittäminen olisi hyödyllistä ja
tärkeääkin. Kysymys on siitä, ettei voi-
mavaroja kannata tuhlat tällaiseen työ-
hön, ellei ole olemassa edes jonkinlaisia
onnistumisen mahdollisuuksia. Kaleva-
lamitan osalta nämä mahdollisuudet ai-
nakin toistaiseksi puuttuvat. Niitä voi
olennaisesti parantaa vain nykyistä syvä-
lisempi metriikan ja sen ilmiöiden ym-
märitys.

Kalevalamitta on silti mitä kiinnosta-
vin tutkimuskohde, mutta ei hämärän
alkuperänsä vaan merkillisen rakenteen-
sa takia. Lingvistin kannalta kielen yksi-
tyiskohdat ovat ylipäättäänkin tärkeitä
ensi sijassa sen nojalla, päästäänkö niistä
yleistyksiin, voidaanko niiden avulla opi-
pia ymmärtämään joitakin toistuvia pro-
sesseja tai ilmiöiden välisiä riippuvuus-
suhteita. Historiallinen näkökulma on
kielen historian tutkimuksessa tietenkin
välttämättömyys. Hyvä renki ei kuiten-
kaan ole aina hyvä isäntä. Diskurssin-
tutkimus, pragmatiikka, sosio- ja psyko-
lingvistiikka, synkroninen kielitiede yleensä
kin tuottaa jatkuvasti sellaista tietoa,
joka diakroniseen tutkimukseen sovellet-
tuna avaa uusia ratkaisumahdollisuuksia
avoimiin tai vielä havaitsemattomiinkin
kysymyksiin.

Tämä pätee myös kalevalamitan on-
gelmaan. Paavo Ravila esitti jo viisi vuo-
sikymmentä sitten oman ratkaisunsa, jota
voi luonnehtia strukturalistiseksi. Sen
mukaan kalevalamitan arvoitukselliset
laajuussäännöt selittyivät myöhäiskanta-
suomen fonologian pohjalta: vokaalien

pituusoppositio rajoittui tuolloin sanan ensimmäiseen tavuun, ja kalevalamitta pyrki sijoittamaan pitkän ja lyhyen vokaalin säkeessä eri asemiin. Tämän takia pääpainolliset tavut esiintyvät kalevalamittaisessa runossa niin kuin esiintyvät: pitkä nousussa ja lyhyt laskussa. Nykyajan näkökulmasta Ravilan kekseliästä selitystä on pidettävä riittämättömänä. Sen riittämättömyys ei kuitenkaan paljastu historiallis-vertailevan tutkimuksen keinoin; vasta kun ymmärretään paremmin metrisen systeemin ja yleisemminkin kielen systeemien luonnetta, päästään lujemmin kiinni myös kalevalamitan historiaan.

Kalevalamitan visaisimmaksi ongelmaksi on osoittautunut lyhyen pääpainollisen tavun sijoittuminen: tällainen tavu ei voi olla säkeen nousuasemassa, mutta laskussa se saa esiintyä. Säte *Selvällä meren selällä* on täysin käypä, mutta *Selvimmätkin meren selät* on mitanvastainen, koska siinä kahden viimeisen sa-

nan lyhyt ensi tavu sijoittuu nousuasemaan. Miten tällainen käytäntö on voinut syntyä?

Kenties vielä suurempi arvoitus kuin lyhyen pääpainollisen tavun sijainti on se, miten tällainen mahdollisimman monotonista rytmistä kaavaa noudattava mitta on ylipäänsä voinut säilyä suomen kielessä ja eräissä sen sukukielissä kenties vuosituhansia ja lisäksi hallita runoutta sananlaskuista epiikkaan ja lyriikkaan saakka. Uskoakseni tämä arvoitus kytkeytyy edelliseen.

Onkin aihetta tarkastella, millä tavoin kalevalamittaisen runon rytmi varioi. Otan näytteen Eino Leinon helkavirrestä »Ihalempi», joka edustaa taidurunouden käyttämää kalevalamittaa. Siteeraan sen kymmenen ensimmäistä säettä ja osoitan niiden tavujen prominenssisuhteet edellä puheena olleen nykysuomen metrisen systeemin — enkä siis kalevalaisen — periaatteiden mukaisesti (+ osoittaa prominenttia ja o epäprominenttia tavua):

1 Tuo oli tyttö Päivölässä	+ oo + o + o + o
2 Ihalempi, maammon impi,	+ o + o + o + o
3 mansikka hyvien maiden,	+ oo + oo + o
4 Herran lehtojen hedelmä;	+ o + oo + o +
5 meni karjahan kesällä,	+ o + oo + o +
6 ei tullut takaisin tyttö.	o + o + oo + o
7 Läksi veikko vieremähän. —	+ o + o + o + o
8 Hiidet virvoja viritti. —	+ o + oo + o +
9 »Kunne sorruit kurja sisko?» —	+ o + o + o + o
10 Poika soille portahaksi.	+ o + o + o + o

Runo noudattaa rikkeettömästi ns. klassisen kalevalamitan sääntöjä, mutta sen säkeistä toinen, seitsemäs ja kaksi viimeistä sopisivat myös nykysuomalaiseen trokeerunoon. Niitä varsin lähellä on runon alkusäe, jonka ensimmäinen lasku on kaksitavuinen. Muut säkeet ovat kalevalamitalle luonteenomaisia murrelmsäkeitä, joissa lyhyt pääpainollinen tavu esiintyy laskuasemassa. Nykysuomen metrisen systeemin — ja puhekielen — mukaan kuvattuina niiden prominenssisuhteet eivät vastaa säkeen trokeista pohjakaavaa.

Säkeistä neljäs, viides ja kahdeksas

voitaisiin puhekielen perusteella kuvata myös niin, että säkeenloppuinen lyhyt tavu on epäprominentti (+ o + oo + oo), ja samoin viidennen säkeen aloittava lyhyt pääpainollinen tavu on sekin tulkittava epäprominentiksi (oo + oo + oo). Nämä tulkinnat etäyttäisivät säkeitä vieläkin kauemmas nelinousuisesta trokeista pohjakaavasta.

Esimerkit osoittavat, että murrelmsäkeet ovat rytmiltään erittäin varioivia: prominenttien tavujen määrä säkeessä vaihtelee, intervalleihin saa tulla yksi tai kaksi epäprominenttia tavua, ja säe voi alkaakin epäprominentilla tavulla. Va-

riaatio ulottuu myös murrelmasäkeiden ulkopuolelle, sillä — niin kuin ensimmäinen säe osoittaa — niissäkin ensimmäinen lasku voi olla kaksitavuinen.

Kalevalaisen säkeen rytmi on siis vaihteleva, mutta se ei vaihtele rajattomasti. Näytteen jokaisessa säkeessä — paitsi ensimmäisessä — on kahdeksan tavua, joiden sijoittuminen säkeeseen ei suinkaan ole vapaata: pääpainollisen tavun sijainnin ratkaisee sen pituus. Kalevalamitta antaa siis rytmiselle variaatiolle kylliksi tilaa. Lisäksi se pystyy käyttämään hyväkseen kielen koko sanastoa huomattavasti paremmin kuin esimerkiksi nykysuomalainen trokee. Kalevalamitan elinvoima onkin paljolti perustunut näihin tekijöihin.

Mutta millä tavoin kieli on voinut kehittää runomitan, jonka prominenssisuhteet joutuvat näin ilmeiseen ristiriitaan puhekielen prominenssisuhteiden kanssa ja jossa aidon säkeen rytmi voi olla näin etäällä mitan perustana olevasta nelinouisesta trokeisesta kaavasta?

Koetan hahmotella lyhyesti kalevalamitan kehityksen. Nojaan tässä ensinnäkin vertailuun, sen variaation tarkkailuun, jota kalevalamitan ja sen varianttien käytössä on eri aikoina ja eri runoalueilla ilmennyt. Toiseksi koetan soveltaa sisäisen rekonstruktion periaatteita metriikkaan; nykysuomen metrisen systeemin analyysi on nimittäin tuonut näkyviin sellaisia ilmiöitä, joiden voi olettaa yleisemminkin esiintyvän metriikassa. Tarkastelemalla tältä pohjalta kalevalamittaa ja erityisesti sen suhdetta kielen sanaston rakenteeseen on mahdollista esittää hypoteesi siitä, miten mitta on voinut kehittyä nykyiselleen.

Kalevalamitan perusyksikkönä on alun alkaenkin ollut nelinousuinen trokeesäe, jonka nousuun on todennäköisesti vaa-

dittu prominentti ja laskuun epäprominentti tavu. Prominenssisuhteet lienevät olleet jokseenkin samat kuin nykysuomessa: vahvimmin prominentteja olivat pitkät pääpainolliset tavut, joten nousuasemassa suosittiin juuri niitä aivan samoin kuin nykyisissäkin mitoissa. Lyhyt pääpainollinen tavu oli heikompi, mutta myös sen prominenssi riitti nousuun. Kyseessä oli siis olennaisilta osin nykysuomalaisen trokeen kaltainen runomitta. Tämän käytännön mukainen olisi esimerkiksi seuraava säepari:

Päivä kuluu pilvessäkin,
aika menee piikanakin.

Kun mitta oli tiukan syllabinen (laskuasemassa sai olla vain yksi tavu), sitä noudattavissa säkeissä ei olisi voitu lainkaan käyttää tavuluvultaan parittomia sanoja. Nykysuomalaisessa trokeessakin niitä on enimmäkseen vain sellaisten säkeiden lopussa, joissa viimeinen tavu sijoittuu nousuasemaan; kalevalamitassa tämä ei käy päinsä, koska kaikki säkeet päättyvät laskuun.

Lyhyt pääpainollinen tavu on siis jo alun alkaen ollut pakko hyväksyä laskuun, koska kielen sanaston rakenne vaatii sitä. Lisäksi käytännölle oli olemassa lingvistinen perusta, sillä lyhyt pääpainollinen tavu ei nykysuomessaakaan ole objektiivisilta ominaisuuksiltaan seuraavaa tavua vahvempi. Kysymys on pohjimmiltaan samanlaisesta ja samoista lähtökohdista syntyneestä ilmiöstä, jota nykysuomen systeemissä edustaa jambinen inversio (jambisäkeen alkaminen pääpainollisella tavulla).¹ Kalevalamitassa kehitystä helpotti suuresti se, että kysymys oli laulettuista runoudesta, jossa mitan ja kielen vastaavuutta koskevat vaatimukset ovat yleensäkin väljemmät kuin puhutussa runossa. Hy-

¹ Jambisäe alkaa yleensä yksitavuisella sanalla (*Jo joutui armas aika*), mutta useimmat runoilijat hyväksyvät jambisäkeen alkuun myös monitavuisen sanan, jonka ensimmäinen tavu on siis laskuasemassa (*Kauniisti joka paikkaa*). Tämä jambiseksi inversioksi kutsuttu käytäntö on germaanisen virsirunouden myötä tullut laina, joka on vuosisatojen kuluessa vakiintunut suomenkieliseen runouteen. Säkeen alkuaan ta-

väksyttäviä kalevalamittaisia säkeitä olivat siten myös seuraavat:

Kaikki kaunihit kotona,
isän majassa ihanat.

Säkeen tavulukua koskevista vaatimuksista on tingitty, mutta vain niin paljon, kuin mitan rikkoutumatta oli mahdollista. Säkeen ensimmäiseen laskuun voitiin sijoittaa kaksikin tavua, ja kehitys kohti asyllabisuutta (laskuaseman tavuluvun vaihtelua) oli alullaan. Se ei kuitenkaan voinut jatkua murtamatta totaalisesti kalevalamitan perustaa.

Tämän hahmotelman mukaan kalevalamitan käyttöä ovat vuosisatojen ajan ohjailleet samat tendenssit, jotka on voitu havaita myös nyky-suomen metrisestä systeemistä. Niistä keskeisin on pitkän pääpainollisen tavun suosiminen nousussa. Yhdessä mitan syllabisuuden ja kielen sanaston fonologisen rakenteen kanssa tämä tendenssi johti väistämättä siihen, että lyhyt pääpainollinen tavu joutui yhä useammin laskuun, kunnes vähitellen päädyttiin uuden normin, metrisen konvention syntyyn: lyhyttä pääpainollista tavua ei enää hyväksytty nousu-asemaan.

Kalevalamitan tällä tavoin kanonisoi-tunut käytäntö ei olisi mahdollinen trokee-daktyylin kaltaisessa tavuluvultaan varioivassa mitassa, eikä se voisi kestää myöskään laskulla alkavassa jambissa. Trokeessakin sen syntymisen ja säily-misen ehtona on ollut kiinteä nelinoinen säekaava. Lyhyen pääpainollisen tavun laskuun sijoittuva murrelmasäe oli inno-vaatio, vuosisatojen myötä vakiintunut ja mitan kannalta paljon merkittävämpi kuin jambinen inversio: se lisäsi ratkaisevasti rytmin variaatiomahdollisuuksia rikkomatta kuitenkaan mitan yhtenäisyyttä. Lisäksi se nojasi pitkän ja lyhyen tavun vastakohtaan, siis selvään ja ling-

vistisesti merkittävään fonologiseen op-positioon, mikä antoi sille pysyvyyttä. Nykysuomen nelinoinen trokee on rytmiltään paljon yksitoikkoisempaa, eikä se pysty läheskään samassa määrin käyttämään kielen sanastoa. Se onkin säilynyt vain siksi, että metrinen systeemi sallii muunlaisen variaation: runoilija ei ole sidoksissa yhteen ainoaan mittaan vaan voi käyttää hyväkseen erilaisia sä-keistö- ja säeratkaisuja, vaihtaa trokeesta jambiin ja syllabisesta mitasta tavuluvul-taan varioivaan.

Esittämäni rekonstruktion mukaan mitan ja rytmin monimutkainen suhde on kalevalamitassa tulos pitkäaikaisesta historiallisesta prosessista, jonka kulues-sa mitta vähitellen kehitti ja vakiinnutti konventionsa. Kalevalamitta voidaan ku-vata synkronisena järjestelmänä, mutta tuon järjestelmän »ymmärtäminen» vaa-tii, että nähdään sen kytkökset kielen struktuureihin ja tunnetaan sen historial-linen kehitys. Tämä ei sinänsä ole merkil-listä; monet muut kielen ilmiöt ovat pal-jolti samanlaisia. Esimerkiksi morfologiassa invariantin (morfeemin) ja sen va-rianttien (allomorfiin) suhde voi olla yhtä pitkälle »konventionaalistunut» kuin kalevalamitassa trokeisen pohjakaavan suhde konkreettisen säkeen rytmiin. Ny-kykielen monimutkaisten morfofonee-misten vastaavuussuhteiden takaa voi-daan yleensä paljastaa varhempi suora-viivainen ja luonnollinen järjestelmä, jo-ka on kielen historian kuluessa vähitellen muuntunut nykyiselleen.

Kalevalamitta pyrki kehittämään säet-tä laajempia rakenteita, osaksi ehkä sä-velmien vaikutuksesta. Sananlaskuissa kanoniseksi tyyppiä tuli kaksisäe, lyrii-kassa ja kehtolauluissa olivat yleisiä neli-säkeiset jaksot. Nämä olivat kuitenkin säkeiden additiivisia liittymiä, sillä mitta-

vanomainen tavarakenne (o + o + o + o) on alettu hahmottaa toisin (+ oo + o + o): esimerkissäkeiden alkutavu *kau* tulkittiin aikaisemmin epäprominentiksi ja seuraava tavu *niis* prominentiksi; tämän vuosisadan runoilijat tulkitsevat prominenssisuhteet yleensä päinvastaisesti. Kyseessä on siis selvä esimerkki kieliopin restrukturoitumisesta, mitan ja kielen välisen suhteen »konventionaalistumisesta».

systemiltä puuttui keinot säkeistöstruktuurin luomiseen. Kiinteä säe ei sallinut viimeisen metrisen asemansa täyttävää taukoa, eikä myöskään riimi — osaksi alkusoinnun ja osaksi murrelmasäkeen vuoksi — voinut kehittyä säkeistön strukturoitumista osoittavaksi tekijäksi.

Mitta oli tässä suhteessa yhtenäinen, mutta sen käyttöä ohjailevat tendenssit ja runoilijoiden tyyliyrkimykset vaihtelivat. Metrinen käytäntö vaihteli myös runoalueittain erityisesti kielellisten erojen vuoksi, ja varsin luultavaa on, ettei viro — jonka sanat ovat keskimäärin selvästi lyhyempiä kuin suomen — koskaan kehittänyt regivärssiinsä konventiota, joka esti lyhyen pääpainollisen tavun esiintymisen nousussa. Vähitellen kielen muutokset rikkoivat perustan sekä kalevalamitalta että sen virolaiselta vastineelta regivärssiltä. Muutosprosessi on ollut erilainen eri kielissä ja eri murrealueilla, mutta sen yleissuunta on poikkeuksetta ollut sama: kohti nyky-suomen (ja nyky-viron) metrisen järjestelmän kaltaista systeemiä.

Kalevalamitta oli vuosisatojen kuluessa sovinnastunut, ja metrisenä systeiminä siitä oli tullut epäproduktiivinen. Se tunsu yhden ainoan runomitan eikä pysynyt kehittämään sitä eteenpäin tai luomaan uusia. Kalevalamitta oli kuin evoluutiossa syntynyt eläinlaji, joka oli täysin sopeutunut ympäristöönsä. Se oli kuitenkin erikoistunut liian pitkälle. Kun sen elinympäristö — kieli ja kulttuuri — muuttui, se ei enää kyennyt mukautumaan muutoksiin, ja niin uusi, entistä elinvoimaisempi laji valtasi sen alueen.

Tällaiset kehityskulut eivät kielessä koske vain metriikkaa, ja paralleelisia tapauksia onkin helppo löytää esimerkiksi morfologiasta: alkuaan produktiivinen prosessi jähmettyy; vähitellen uusi produktiivinen prosessi työntää sen sivuun, ja siitä jää kieleen vain joukko epäsäännöllisiä muotoja, jotka nekin pyrkivät ajan mittaan karsiutumaan pois.

Kalevalamitan pohja mureni kielessä tapahtuneiden muutosten myötä, ja lo-

pullisesti sen työnsivät syrjään uudet sävelmät ja niiden mukanaan tuomat rytmimallit, jotka tulivat ilmeisesti suurelta osin toisilta kielialueilta, oman kulttuurin ulkopuolelta. Riimi ja säkeenloppuisen metrisen aseman täyttävä tauko tulivat säkeistön strukturoijiksi. Näin säkeistörakenne, mitan syntaksi, pääsi kehittymään, ja sen mutkistuminen mahdollisti yhä uusia rytmisiä malleja. Ratkaiseva muutos oli myös syllabisuuden asteittainen väistyminen, mikä lopullisesti hävitti kalevalamitan konventiot. Tämä kehitys lienee alkanut jo ennen 1600-lukua, sillä uuden laulumuodon levikkialue oli jo tuolloin laaja, ja kaikilla runoalueilla esiintyikin viimeistään 1800-luvulla kalevalamittaisen runon rinnalla myös uudempia lauluja.

Merkittävää on kaikesta päättäen ollut myös se, että suullisen tradition varassa toiminut kulttuuri muuttui kirjalliseksi. Matti Kuusen (Vir. 1978 s. 209—225) näkemys kalevalakielestä kirjakieleen rinnastettavana rekisterinä on nähdäkseeni varsin vahvasti perusteltu. Niin kuin Kuusi asian ilmaisee, »kalevalamitta oli mieleen painettavien tekstien koodi». Kalevalamitta auttoi suullisena traditiona elävien kulttuurisesti merkitsevien tekstien säilymistä, ja mnemoteknisenä apuneuvona se olikin kehittynyt rakenteeltaan optimaaliseksi. Mitta palveli tekstien säilymistä, ja kiinteät tekstit puolestaan palvelivat mitan säilymistä: se ei voinut kadota tai muuttua, koska traditio suojeli sitä. Vasta kirjoituksen tunkeutuessa kulttuuriin ja kirjallisten dokumenttien korvatussa suullisen muistitiedon kalevalamitta menetti tärkeimmän funktionensa ja alkoi väistyä. Tuskin onkaan sattumaa, että kalevalamitan syrjäytyminen ajoittuu suomenkielisen kirjallisuuden synnyin ja kehityksen aikaan; jos syynä mitan häviämiseen olisivat olleet pelkästään kielessä tapahtuneet muutokset, se olisi kadonnut jo paljon aikaisemmin. Kirjallinen kulttuuri tukahdutti sen ensin rintamailta; periferiasa se eli paljon pitempään mutta hävisi

lopulta myös sieltä. Jo varhain se yritti tunkeutua myös kirjoitettuun runoon, mutta vasta Kalevalan ilmestyminen lunnasti sille kotipaikkaoikeuden, ja se jatkoi elämäänsä arkaaisena varianttina nykysuomen metrisen järjestelmän varjossa.

Luonnostelemani kuva kalevalamitan kehittymisestä on joiltakin osin epätarkka, mutta käsittääkseni se on kuitenkin monissa suhteissa uskottavampi kuin Ravilan aikoinaan piirtämä. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että Ravilan hypoteesi — varsinaisesta teoriasta tuskin voi puhua — olisi ollut harhahetki fennistiikan historiassa. Tieteellinen hypoteesi tuskin voi saada osakseen parempaa kohtaloa kuin sen, että uusi tulokas työntää sen syrjään. Vasta tuolloin se on täyttänyt oman tehtävänsä ja todella vaikuttanut tutkimuksen etenemiseen.

Itse asiassa juuri Ravilan hypoteesi oli se ärsyke, joka lopulta johti metriikan pariin. Olin törmännyt siihen jo väitöskirjatyössäni ja epäilin intuitiivisesti sen tarjoamaa selitystä. Keskustelin asiasta tulevan vastaväittäjäni Matti Sadeniemen kanssa, ja hän torjui — lempeästi ja vahvoin perustein — esittämäni kritiikin, vaikka en malttanutkaan olla jättämättä siitä itse kirjaan vaatimatonta alaviitettä (s. 146). Palasin asiaan uudelleen muutamaa vuotta myöhemmin kirjoittaessani artikkelin Matti Kuusen juhlaan. Tuolloin Ravilan oletusta vastaan esittämäni väitteet olivat mielestäni jo varsin painavia, mutta erityisen koherenttia uutta selitystä minulla ei ollut esittää. Asia oli kuitenkin osaltani jo loppuun kaluttu, kunnes pari vuotta myöhemmin pidin kirjallisuudentutkimuksesta kiinnostuneille esitelmän, johon jouduin käyttämään metriikkaan liittyviä esimerkkejä. Vasta silloin rupeisin todella vakavissani pohtimaan, millainen suomen kielen metrisen järjestelmä oikeastaan on, ja tämä johti muun ohessa lopulta sivuamaan uudelleen myös kalevalamitan ongelmaa.

En tarkoita tätä muistelusta pienois-

elämäkerraksi vaan esimerkiksi siitä, että yhtenä tutkimustyön käyttövoimana on vallitsevien näkemysten epäily. Tätä korosti erityisesti Karl Popper: tieteellisen teorian on oltava sellainen, että se voidaan falsifioida, ja se on myös yritettävä falsifioida; sen verifiointi ei sitä vastoin ole mahdollista. Ravilan esittämä hypoteesi on ollut aito tieteellinen hypoteesi — ja viisi vuosikymmentä sitten pelkistetyssä yksinkertaisuudessaan kaunis esimerkki tutkijan oivalluksesta.

Kieliopin ja teorian asema

Kalevalamitan mukana olen oikeastaan jo siirtynyt kolmanteen keskeisenä pitämäni teemaan, nimittäin siihen, millaisia vaatimuksia metriikkaa ja ylipäänsä kieltä koskevalle kuvaukselle tai teorialle tulisi asettaa. Tässä kohden olen havaitsevinani aidon ristiriidan Korhosen esittämien ja omien käsitysteni välillä.

Näkemyksensä siitä, mitä metriikassa on tehty ja mitä pitäisi vastaisuudessa tehdä, Korhonen esittää varsin selvästi. Hän katsoo, että olen rajannut aineistoni »vain yhteen mittatyyppiin, samaa ”metristä pohjakaavaa” edustaviin runoihin, joiden mitta traditionaalisin termein ilmaistuna on jambinen tai jambis-anapestinen», ja hänen mielestään »tätä rajoitusta eivät täysin kompensoi ekskursion muihin mittoihin». Käsitys toistuu arvioinnissa useaan kertaan. Kyseessä »ei ole suomen kieliopin metrisen komponentti» vaan »yhden mittatyyppin tyhjentävä analyysi», ja Korhosen mukaan onkin paikallaan kysyä, missä määrin »tulokset ovat yleistettävissä muihin mittatyyppisiin». Hän katsoo, että esitetty »teoria seisoo tai kaatuu yleistyskelpoisuutensa mukana», sillä vaikka »ekskursion muihin mittoihin antavat vihjeitä sen sovellusalan laajuudesta», teoria on silti »testattu systemaattisesti vain yhdellä mittatyyppillä». Käsityksensä esitetystä teoriasta Korhonen kiteyttää näin:

Sen lopullinen kelpoisuus, kattavuus, ekonomisuus ja »eleganttius» nähdään

kuitenkin vasta sitten, kun sitä on kehitelty kaikkiin suomen kielen runomittoihin ja nähty, millaiseksi suomen kielen metrinen komponentti kaikkine kategorioineen ja sääntöineen muodostuu.

Tässä olen eri mieltä Korhosen kanssa jokseenkin kaikesta hänen sanomastaan. Aloitan mittatyyppin käsitteestä, jonka Korhonen on ymmärtänyt väärin.

Mittatyyppit eroavat toisistaan sen perusteella, millaisia ehtoja mitta asettaa laskuaseman tavuluvulle (tämä taas on merkittävä rytmisen tekijä). Jambisen ja trokeisen runon laskussa saa olla vain yksi tavu, joten ne edustavat samaa mittatyyppiä. Jambianapestissa ja trokeedaktyylissä laskuaseman tavuluku saa vaihdella vapaasti yhdestä kahteen; ne kuuluvat siten yhdessä toiseen mittatyyppiin. Suomenkielisestä mitallisesta runoudesta vähintään 90—95 % noudattaa jompaakumpaa näistä kahdesta mittatyyppistä. Perusaineistossani molemmat edustuvat tasavertaisesti. Perifeerisemmät mittatyyppit — olen erottanut niitä viisi, mutta valikoimaa voi supistaa — olen käynyt läpi artikkeleissa, joihin Korhonen arvioinnissaan viittaakin.

Toisin kuin Korhonen on asian käsitellyt, mittatyyppi ei siis tarkoita samaa metristä pohjakaavaa edustavia runoja. Päinvastoin jambisella, jambianapestisellä ja peonisella runolla — kaikki ovat eri mittatyyppiä — voi olla sama metrinen pohjakaava. Mittatyyppi-termi on sen verran keskeinen ja usein toistuva, että kielenkäyttöni tuskin on voinut sen osalta horjua, enkä usko, että väärinkäsityksen syy olisi siinä.

En myöskään oikein ymmärrä, mihin pohjaa käsitys »ekskursioista» muihin mittoihin. Arvioidun kirjan esipuheesta jo selvää, että olen käynyt läpi säemäärän, joka on huikeasti suurempi kuin varsinaisen »perusaineiston» 4000 säettä ja edustaa monipuolisesti mitä erilaisimpia runomittoja. Yksityiskohtaisesti tarkasteltavaksi olen tästä aineistosta ottanut Kramsun koko tuotannon sekä Mus-

tapäältä, Sarkialta ja Manniselta kunkin esikoiskokoelman. Tuon niistä näkyviin jokaisen säkeen, joka on osoittautunut »mitanvastaiseksi» siinä mielessä, ettei rakentamani säännöstö pysty niitä korrektisti kuvaamaan. Samoin testaan esittämäni prominenssisäännöstön paitsi peonisen runon myös puhekielisen aineiston avulla. Kyseessä ei siis ole »yhden mittatyyppin lähes tyhjentävä analyysi» eivätkä »ekskursiot muihin mittoihin» vaan systemaattisen ja yleisen kuvauksen kehittäminen ja testaus mahdollisimman monipuolisella aineistolla.

Siinä Mikko Korhonen on oikeassa, että esitys ei ole »suomen kielen metrinen komponentti kaikkine kategorioineen ja sääntöineen». Perustelen lyhyesti, miksi tähän ei ole mahdollista pyrkiä. Sen jälkeen perustelen, miksi siihen ei ole edes syytä pyrkiä.

Metriikassa on kysymys kielellisten ilmausten rytmistä, rytmisen mallin ja sen kielellisen toteutuksen suhteesta. Nämä rytmiset mallit — joita abstraktiset rytmikaavat kuvaavat — ovat kielenulkoisia siinä mielessä, että ne voivat reaalistua paitsi lausumissa myös musiikissa tai vaikkapa napatusten ja valomerkkien sarjoissa. Jotta voitaisiin lähteä rakentamaan »täydellistä» metristä kielioppia, olisi kuvattava jännöksettömästi 1) rytmiset mallit, 2) kielellisistä ilmauksista ainakin niiden fonologinen rakenne ja 3) näiden kahden struktuurin keskinäiset suhteet.

Kielellisten ilmausten fonologista rakennetta ei ole saatu kuvatuksi niin tarkoin, että esimerkiksi intonaatio ja tauotus voitaisiin sen nojalla ennustaa. Vielä puutteellisempaa on rytmisiä malleja ja niiden hierarkkisia rakenteita koskeva tieto. Sen kasvattaminen jää suurelta osin varsinaisen kielentutkimuksen ulkopuolelle, ensi sijassa foneetikkojen, musiikkitieteilijöiden, psykologien ym. vastuulle.

Lähtökohtani ovat osittain määräytyneet tästä. Olen koettanut yksityiskohtaisen tarkasti esittää ne kriteerit, jotka il-

mauksen tulee täyttää sopiakseen jonkin rytmisen mallin toteumaksi. Kaikkia mahdollisia rytmisiä malleja en ole edes lähtenyt etsimään. Sen sijaan olen selvittellyt niitä yleisiä periaatteita, jotka hallitsevat rytmisen ja kielellisen rakenteen vastaavuutta ja jotka ovat riippumattomia siitä, mistä erityisestä rytmisestä mallista on kyse. Tältä osin tavoitteena on ollut mahdollisimman täsmällinen ja täydellinen kuvaus.

Tämä on tosin ollut vain osatavoite, sillä olen tarkastellut lisäksi kielijärjestelmän sisäisiä suhteita ja — funktionaalisen näkökulman mukaisesti — myös metrisen järjestelmän suhdetta sen käyttöön. Huomion keskipisteenä on siis ollut se, miten kielenkäyttäjien pyrkimykset ja eräät muut tekijät heijastuvat kielijärjestelmän rakenteeseen ja voivat johdattaa siinä muutoksiin.

Korhonen katsoo, että teorian lopullinen käyttökelpoisuus selviää vasta sitten, kun sitä on testattu kaikkiin suomen kielen runomittoihin. Tämä näkemys heijastaa sellaista ajattelutapaa, joka voi koitua kielentutkimukselle tuhoisaksi. Koetan sen vuoksi torjua sen.

Vaatimus on ensinnäkin kohtuuton siinä, ettei metristä kielioppia voida rakentaa käymällä läpi jokainen kielen tuhansista ja taas tuhansista erilaisista runomitoista. Työ edellyttäisi käytännössä koko suomalaisen runouden metristä analyysiä. Ei lauseoppiakaan voida tehdä niin, että sen todellisena ainespohjana olisivat kielen kaikki lauseet. On osoitettava vain ne yleiset periaatteet, joita lauseet — tai säkeet — noudattavat.

Tämä on kuitenkin sivuseikka, ja paljon vaarallisempi onkin käsitys, jonka mukaan jokin kielitieteen piirissä kehitetty kuvausmalli ylipäätään pitäisi testata kaikella käytettävissä olevalla aineistolla, jotta sen pätevyys kävisi ilmi (puhun tässä yleisistä kuvausmalleista, en spesifisistä ongelmista, joiden ratkaisemiseksi usein on tarpeen noudattaa täydellisen aineiston vaatimusta). Teoria tai malli on tietenkin aina testattava riittävän laajalla

korpuksella, jotta todettaisiin, kannattaako siihen suhtautua vakavasti. Kyseessä on kuitenkin riittävä, ei maksimaalinen, saati täydellinen aineisto.

Korhosen lausumasta voi pahimmassa tapauksessa jopa syntyä sellainen harhakäsitys, että meidän olisi tällä hetkellä mahdollista rakentaa täydellinen kuvaus kielestä tai jostakin sen osasysteemistä, tehdä »solidi» tutkimus, monumentti joka kestää kielentutkimusta tulevaisuudessaakin ravistelevat uusien ideoiden myrskyt. En usko tätä. Metodiselta kannalta olennaisempaa onkin, että yhdellä kielentutkimuksen lohkokolla tehty työ voi vaikuttaa siihen, mitä jollakin toisella lohkokolla tehdään. Läpimurto fonologiasa heijastuu semantiikan tutkimukseen, läpimurto sosiolingvistiikassa tai pragmatiikassa vaikuttaa kielihistoriaan. Kielentutkimuksen eri alat liikkuvat eteenpäin nykäyksittäin mutta eivät toisistaan riippumatta. Sen vuoksi ne eivät myöskään voi elää autonomisesti, omia itse-riittoisia teorioitaan testaamalla.

Tuhoisaksi näkemys osoittautuu, jos se ohjaa tutkimuksen kokeilemaan jotakin teoriaa tai kuvausmallia vaikkapa kaikkiin kielen lauseisiin tai kaikkiin suomen kielen runomittoihin. Seuraava askel metriikassa olisi tällöin käydä läpi uusia ja yhä uusia eri mittoja noudattavia runoja, asettaa teoria toistuvasti koeteltavaksi, täsmentää ja täydentää sitä, kunnes lopulta kaikki aineisto olisi saatu kuvatuksi, jos olisi saatu. Silloin teoria voitaisiin hylätä tai kanonisoida testien tulosten mukaan.

On ainakin kolme syytä, miksi näin ei pidä toimia. Ensinnäkään metrisen kieliopin kehittäminen ei ole itsetarkoitus. Suomalainen yhteiskunta ja suomalaiset runoilijat tulevat vallan hyvin toimeen ilman sitä, ja olennaista onkin se välillinen hyöty, joka metriikan tutkimuksesta on saatavissa, jos se pystyy kasvattamaan kieltä ja erityisesti suomen kieltä koskevaa yleistä tietoaamme. Toiseksi tämä ohjelma pysäyttäisi metriikan, sillä tutkimus yksinkertaisesti tukehtuisi ai-

neistoon. Ja kolmanneksi täydellisen aineiston avulla ei ylipäättäänkään pidä yrittää verifioida jotakin teoriaa: jos tutkimus omistautuu yhä uusien sitä tukevien todisteiden kokoamiseen, se kuluttaa voimansa tuulen takaa-ajoon.

Korhonen tuskin on tarkoittanut aivan tätä, ja olenkin varmaan kärjistänyt liikaa. Syynä on ollut se, että kielentutkimuksen — myös fennistiikan — historiasa on kylliksi varoittavia esimerkkejä tämänkaltaisesta ajattelusta, uskoa ikuisesti kestäviin tuloksiin, kanonisoituihin teorioihin, ainesmassojen summittaiseen käsittelyyn. Tärkeää ei ole opittujen ongelmien soveltaminen uuteen aineistoon ja vanhojen vastausten toistaminen; tärkeämpää on esittää uusia kysymyksiä vanhoista aineistoista, kyseenalaistaa annetut vastaukset tai vaikkapa hakea sekä uusi aineisto että uudet ongelmat. Ja tärkeää on suhtautua esitettyihin ratkaisuihin ja niiden pohjana oleviin teorioihin kriittisesti: epäillen mutta ei ennakkoluuloisesti.

Sinänsä Korhosen ohje ei suinkaan ole huono, ja esittämäni kuvausmallia voidaankin käyttää erilaisten runojen analyysiin. Sitä tietä saadaan lisää tietoa esimerkiksi metrisen käytännön variaatiosta ja runoilijoiden erilaisista tyyli-tyylikimyksistä. Samoin näkyviin tulee epäilemättä myös metrisessä systeemissä meillä olevia muutosprosesseja. Vaikka esitetty metrinen kielioppi onkin väistämättä epätäydellinen, se on silti analyysimalli, joka soveltuu mitä erilaisimpien mittojen ja korpusten käsittelyyn. Se tarjoaa nimittäin kehyksen, johon tehdyt havainnot voidaan suhteuttaa ja joka samalla myös suuntaa havaintojen tekoa. Tässä roolissa se voi palvella mm. kirjallisuudentutkimuksen tarpeita.

Kielentutkijan näkökulmasta olennaisempaa on kuitenkin se, että metrinen

kielioppi on itse asiassa tutkimusohjelma. Se paljastaa nimittäin suoraan »mitanvastaisuudet», siis sellaiset säkeet, joita se ei pysty kuvaamaan. Tällä tavoin se ohjaa metriikan tutkimusta hakeutumaan nimenomaan sellaisiin ilmiöihin, joita ei ole riittävästi selvitetty. Tavoitteena ei kuitenkaan ole lopullisen käytökelpoisuuden osoittaminen, teorian verifiointi, vaan sen puutteiden paljastaminen ja sen korvaaminen uudella teorialla.

Metriikan teorian kehittäminen

Pidän siis itsestään selvänä, että puheena oleva metriikan teoria on riittämätön. Tällöin myös siihen nojaava metrinen kielioppi on ilman muuta puutteellinen, eikä tutkimuksen päämääräksi kannata ottaa sen testaamista sinänsä. Jos tältä pohjalta halutaan jatkaa eteenpäin, huomio on kohdistettava sellaisiin ilmiöihin, joita metrinen teoria ei kata tai joita metrinen kielioppi ei kykene kuvaamaan. Osoitan tästä joitakin esimerkkejä.

Kuten jo edellä huomautin, rytmisten mallien ja niiden rakenteen kuvaus on tarkoituksellisesti jäänyt vähimpään mahdolliseen. Samoin olen sivuuttanut vapaarytmisen runon sekä erilaiset sen ja mitallisen runon siirtymämuodot. Vaikka rajaukset ovatkin olleet tutkimuksen toteuttamisen kannalta tarkoituksenmukaisia, itse teoria on jäänyt näiltä osin liian kapeaksi. Sivuutan kuitenkin tämännäköiset seikat, sillä niiden suhteen jokaista teoriaa voidaan ankarasti ottaen pitää »liian kapeana». Sen sijaan keskityn tapauksiin, jotka osoittavat teorian riittämättömäksi jo silläkin alueella, joka sen pitäisi kattaa.

Ensimmäisenä esimerkkinä on kaksi mitanvastaiseksi leimautunutta säettä 4 000 säkeen perusaineistostani. Siteeraan ne kontekstissaan:

- (4) He ryntäsivät äsken
 kuin myrsky ja ukkonen.
 Nyt turhaan kysyn, käsken,
 niin turhaan, tiedän sen:

o + o + o + o
 o + oo + o +
 o + o + o + o
 o + o + o +

- (5) Joku värisevä *kuutamohetki*
vie ovelle *maailmain*,
joiden edessä *ihmisen retki*
on häilyvä *varjo vain*.

oo + ooo + oo + o
o + oo + o +
oo + oo + oo + o
o + oo + o +

Edellinen säkeistö on Yrjö Jyihän runosta; se on jambia, mutta sen toisessa säkeessä on mitanvastaisesti kaksitavuinen lasku. Perusaineiston 2000 jambisen säkeen joukossa se on ainoa laatuaan. Vastaavia esimerkkejä löytyy kuitenkin sieltä täältä monien muidenkin — ei kaikkien — suomenkielisten runoilijoiden säkeistä. Esimerkiksi Mustapään tuotannossa tällaisen kiistatta kaksitavuisen laskun sisältäviä jambi- tai trokeesäkeitä on useita kymmeniä; Mannisella sellaisia on vain pari »Rauhanmiehen» säettä ja Sarkiallakin vain muutama luonteeltaan hyvin toisentyypinen tapaus.

Jälkimmäinen säkeistö — se on Saima Harmajan — on jambi-anapestia. Mitanvastaisuus on sen alkusäkeen kolmitavuudessa laskussa, sillä jambi-anapesti sallii laskuun enintään kaksi tavua. Tämäkin on perusaineistoni 2000 jambis-anapestisen säkeen joukossa ainoa esiintymä, mutta vastaavat tapaukset eivät ole suomenkielisessä runoudessa aivan harvinaisia.

Metrinen kielioppi leimaa molemmat säkeet mitanvastaisiksi, koska ne rikkoivat sen sääntöjä. Näiden kahden lisäksi mainitussa säemateriaalissa on kymmenen muussa suhteessa mitanvastaista säettä. Syyt »mitanvastaisuuteen» voivat olla monenlaisia: kyseessä on ehkä runoilijan lipsahdus tai taitamattomuus, vanhemman ja väljemmän käytännön noudattaminen tai vaikkapa luopuminen ahtaasta normista; tavallisimmin mitanvastaisuudet näyttävät olevan runoilijan omia idiosynkrasioita. Yleensä tällaiset tapaukset saadaan kuvatuksi tekemällä metrisen kieliopin säännöstöön vähäisiä korjauksia. Olennaista onkin se, että metrinen

kielioppi vetää ne säemassasta näkyviin osoittamalla ne erityishuomiota vaativiksi poikkeamiksi.

Myös esimerkit 4 ja 5 olisi mahdollista käsitellä esitetyn teorian puitteissa, mutta kuvaus tuskin olisi tyydyttävä. Syynä on se, että teoria operoi tavun käsitteellä: säkeessä on nousuja ja laskuja, joissa saa olla tietty määrä tavuja. Puheessa — myös puhutussa runossa — tavut kuitenkin seuraavat toisiaan ilman selviä rajoja, ja luultavasti tavun käsitteellä operoiva metriikka osoittautuikin riittämättömäksi. Näiden kahden säkeen kuvaimiseksi voitaisiin kehittää sääntö, joka sallii jambisen ja trokeisen runon laskuun joko yhden tavun tai kaksi yksimoraista tavua ja vastaavasti jambi-anapestin ja trokee-daktyylin laskuun vaihtoehtoisesti yhden tai kahden tavun asemesta myös kolme yksimoraista tavua. Tämä olisi sopusoinnussa sen havainnon kanssa, että runorytmi osoittaa vahvaa taipumusta kohti isokronisuutta, ts. nousutavujen väliset intervallit pyrkivät olemaan suunnilleen yhtä pitkiä.

Esimerkkisäkeistä näkyvän ilmiön selvittäminen vaikuttaa merkittävästi esillä olevaan metriseen teoriaan ja voi vaatia sen perustan olennaista muuttamista. Kysymys on tällöin kuitenkin tietyn spesifisen tutkimusongelman ratkaisemisesta, ei erilaisia mittoja noudattavien runojen summittaisesta analyysistä.

Otan toiseksi esimerkiksi Lauri Viljasen runon »Pan ja meri». Se jakautuu kahteen osaan, joista molemmissa on kolme nelisäkeistä säkeistöä. Siteeraan runon alkuosan ja esitän kunkin säkeen tavarakenteen (+ osoittaa siis nousussa ja o laskussa olevaa tavua):

- (6) *Pimeyttä kosteiden korpien pakenin,*
ikävyyttä ilmojen huokaavien.
Kaukana humisi levoton laulu,
kohosi kutsuen, houkuttaen.

+ ooo + oo + oo + oo
+ ooo + oo + oo +
+ oo + oo + oo + o
+ oo + oo + oo +

Keskustelua

<i>Meren kalvo täynnä on tulsia tähtiä,</i>	+	ooo	+	oo	+	ooo	+	oo
<i>meren valo silmäni sokaisee.</i>	+	ooo	+	oo	+	o	+	
<i>Liian suureen kirkkauteen nyt</i>	+	o	+	o	+	o	+	o
<i>sieluni hukkuu, raukenee.</i>	+	oo	+	o	+	o	+	
<i>Heläjävät aallot kuin hiljainen musiikki</i>	+	ooo	+	oo	+	oo	+	oo
<i>Meren povi paisuen hengittää.</i>	+	ooo	+	oo	+	o	+	
<i>Katkaisten huiluni katson vaiti</i>	+	oo	+	oo	+	o	+	o
<i>äärettömyyttä kimmeltävää.</i>	+	oo	+	o	+	oo	+	

On helppo havaita, että mitta on varsin säännöllinen. Kaikki säkeistöt noudattavat samaa metristä pohjakaavaa (+ osoittaa nousuaseman ja – laskuaseman):

+ – + – + – + –
 + – + – + – +
 + – + – + – + –
 + – + – + – +

Runo edustaa verraten harvinaista mittatyyppeä, joka sallii laskuaseman tavuluvun vaihdella yhdestä kolmeen. Se että kolmitavuiset laskut keskittyvät säkeen alkuun, voidaan — ainakin toistaiseksi — katsoa luonteeltaan stilistiseksi rytmiseksi tendenssiksi. Sinänsä tämän tapaisten tendenssien vaikutus runon rytmiin on varsin suuri, ja niiden erittely

onkin oma tutkimustehtävänsä.

Runon mittaa ei ole erityisen vaikea kuvata. Sen perusyksikkönä on nelisäkeinen säkeistö. Säkeistö koostuu kahdesta identtisestä puoliskosta, jotka riittävät keskenään. Kussakin säkeessä on neljä tavun täyttämää nousuasemaa, joita seuraa lasku; säeparin jälkimmäisessä säkeessä tämä lasku jää tyhjäksi. (En pohdi sitä, millainen abstraktinen rytmikaava tälle mitalle olisi postuloitava.) Nousuun sijoittuu prominentti tavu ja laskuun yhdestä kolmeen epäprominenttia tavua, säkeen lopussa olevaan kuitenkin enintään kaksi.

Siteeraan myös runon jälkimmäisen puoliskon. Se noudattaa samaa mittaa, joten äskeinen kuvaus pätee myös sen säkeisiin:

(7) <i>Sano, armas, oletko vaahdosta syntynyt</i>	+	ooo	+	oo	+	oo	+	oo
<i>jumalatar suuren, vihreän veen?</i>	+	ooo	+	o	+	oo	+	
<i>Syvyyden luolasta himmeästä</i>	+	oo	+	oo	+	o	+	o
<i>nousitko ilmojen kirkkauteen?</i>	+	oo	+	oo	+	o	+	
<i>Tulen sua vastaan aaltojen halki,</i>	+	ooo	+	o	+	oo	+	o
<i>ihanuuttas käteni kurkoittaa.</i>	+	ooo	+	oo	+	o	+	
<i>Auringon hehku on silmissäsi,</i>	+	oo	+	oo	+	o	+	o
<i>vesihelmet hiuksillas kimmaltaa.</i>	+	ooo	+	oo	+	o	+	
<i>Sydämeni tulta on lainehtivaa,</i>	+	ooo	+	oo	+	o	+	o
<i>liekkivaahtoa sieluni on.</i>	+	o	+	oo	+	oo	+	
<i>Ilomeri, valomeri! Hukuta minut</i>	+	ooo	+	ooo	+	oo	+	o
<i>huikaisevaan hurmioon!</i>	+	o	+	o	+	oo	+	

Hieman kiusallisia ovat analyysin kannalta tapaukset, joissa tavunrajaa voidaan pitää suhteellisena ja esitettyä tavunrakenteen kuvausta siten epävarmana. Ovatko esimerkiksi *pimeyttä* ja *kirkkauteen* kolmi- vai nelitavuisia? Tämä ongelma on kuitenkin helppo hallita. Huomattavasti hankalampia ovat ku-

vauksen kannalta kolmitavuiset (peoniset) laskut, sillä metrisen kieliopin säännöstö osoittaa niiden keskimmäisen tavun prominentiksi. Toteuttajaansa odotettava tutkimustehtävä onkin selvittää peonin asema suomen kielen metriikassa. Ylivoimaisia esteitä peonin kuvaamiselle esitetyn teorian puitteissa tuskin on,

vaikka epäilenkin vahvasti, että tyydyttävään tulokseen pääseminen vaatii siihen olennaisia korjauksia.

Viljasen runo asettaa kuitenkin metriikalle paljon vakavamman haasteen. Se liittyy kyllä peonin ongelmaan mutta ei suoranaisesti laskuaseman tavulukuun eikä sen keskimmäisen tavun prominenssisuhteisiin. Huomio on suunnattava nimenomaan nousutavuihin.

Suomenkielistä runoutta leimaa hyvin selvä ja hyvin vahva tendenssi suosia nousussa pitkiä tavuja. Tendenssi on sitä vahvempi, mitä useampia tavuja säkeen laskuasemassa saa olla. Se näkyy trokeisista ja jambisista runoista, vielä selvempi se on trokee-daktyylissä ja jambi-anapestissa, ja erityisen vahva se on peonissa.

Tendenssi on nähtävissä myös Viljasen runosta. Sen säkeistä 13 alkaa peonilla; jäljelle jäävistä 11 säkeestä yhdeksän alkaa pitkällä tavulla ja vain kaksi lyhyellä. Säkeensisäisissä nousuasemissa pitkien ja lyhyiden tavujen suhde on jokseenkin sama. Sivuutan peonitapaukset ja otan huomioon vain sanan (ja yhdysosan jälkiosan) nousuun sattuvat alkutavut. Pitkiä niistä on 43 ja lyhyitä 9. Kaikkiaan näistä nousutavuista on siis pitkiä yli 80 %.

Kolmitavuisia (peonisia) laskuja runossa on 15. Tällaisen laskun edellä oleva nousutavu on poikkeuksetta lyhyt.

Puheena olevan metrisen teorian mukaan tämä ei voi olla mahdollista. Koko metriä järjestelmää leimaa tendenssi suosia nousussa pitkää tavua, ja erityisen vahva tämä tendenssi on peonisissa runoissa. Tästä näkökulmasta on äärimmäisen epätodennäköistä, käytännössä mahdotonta, että kyseiset 15 tavua voisivat kaikki olla lyhyitä. Teoria ja empiria ovat sovittamattomassa ristiriidassa, ja teorian on tietenkin väistytävä.

Havainto viittaa nähdäkseni samaan suuntaan kuin esimerkit 4 ja 5: tavun käsite ei riitä metriikan pohjaksi. Viljasen säkeet saataisiin kuvatuksi lähtemällä siitä, ettei painon vaikutusala ole suomen

kielessä tavu vaan kahden moran jono. Pitkät tavut ovat kaksimoraisia ja lyhyet yksimoraisia. Nousuasemaan sijoittuisikin näissä peonitapauksissa sanan painollinen osa, siis sen kaksi alkutavua (laskuasemien osalta säkeet olisivat siten trokee-daktyyliä). Ratkaisua voidaan etsiä tältä suunnalta, mutta lopputuloksesta riippumatta se muuttaa perusteita myöten esitettyä metriä teoriaa.

En jatka yksityistapausten erittelyä, sillä yhtä drastisia esimerkkejä ei ole tullut eteeni. Olen kuitenkin jo alun perin pitänyt selvänä, ettei esittämäni metrisen teoria voi kestää, siksi puutteellisen metriikkaa, prosodiaa ja kieltä yleensäkin koskevan tiedon pohjalta se on jouduttu kehittämään. Parhaimmassakin tapauksessa sillä voi olla merkitystä vain siinä määrin, kuin se pystyy ohjaamaan tutkimusta paljastamalla sille ongelmia, joihin se ei itse osaa vastata. Kysymyksessä ei ole perusteellisesti tutkittujen ja hyvin tunnettujen tosiasioiden systemointi vaan karkeapiirteisen opaskartan luonnostelu alueesta, joka suomen kielen tutkimuksessa — ja kielentutkimuksessa yleensäkin — tunnetaan etupäässä vain satunnaisten löytöretkeilijöiden matkakertomuksista.

Olen käyttänyt kovin paljon tilaa eräiden metriikkaa ja sen teoriaa koskevien ilmiöiden pohdiskeluun. Tähän on ollut kaksi syytä. Ensinnäkin olen halunnut paitsi esitellä metriikkaa yleensä myös tuoda näkyviin jotakin siitä, mitä esittämäni teorian avulla voi tehdä, sillä olen vakuuttunut sen käyttökelpoisuudesta. Toiseksi olen halunnut osoittaa sen riittämättömyyden. Jos tutkimus lähtee verifioimaan jotakin teoriaa etsimällä sen »lopullista käyttökelpoisuutta», se saa kaulaansa kahleen ja ennen pitkää tukehtuu siihen. Toivon, ettei tässä kävisi niin.

PENTTI LEINO